

A HIBÁS TERMÉKEKÉRT VALÓ FELELŐSSÉG VÁLTOZÓ SZABÁLYOZÁSÁNAK ÚJ IRÁNYAI AZ EURÓPAI UNIÓS JOGALKOTÁS MÉRLEGÉN

Bartl Bálint*

1. Bevezetés

A hatályos *Polgári Törvénykönyvről* szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) termékfelelősség¹ néven kodifikálta a 85/374/EGK tanácsi irányelv² (a továbbiakban: 85/374/EGK tanácsi irányelv) normáit. Megtette mindezt azonban már korábban a *termékfelelősségről* szóló 1993. évi X. törvény (a továbbiakban: 1993. évi X. törvény), több mint tíz évvel az uniós csatlakozásunk előtt. Fontos e ponton rögzíteni, hogy az uniós jogalkotó az 1970-es években már külön bizottságot hozott létre a termékfelelősség szabályainak közösségi szinten történő megalkotására,³ a 85/374/EGK tanácsi irányelvben, majd az új, jelen tanulmány központi magját is adó felelősségi normák kidolgozásánál⁴ pedig ismételen a hibás termékekért való felelősséget jelölte meg a szabályozás fő irányának. És valóban: e rendszerszintű szabályozásban, vagyis a hibás termékekért való felelősségben áll a jogintézmény lényege. Ha ugyanis egy elromlott hűtő kárt okoz, egy azbesztet tartalmazó téglá megbetegít alakít, vagy egy hibás szoftver tönkreteszti legújabb almás védjeggyel ellátott készülékünket, akkor minden észszerű természetes személy felelős után kutat. Felelőst keresnének a jogi személyek is, amikor a hibás termék kárt okoz számukra, azonban ezen mestersé-

* PhD-hallgató, PPKE JÁK.

¹ Ptk. Negyedik Rész (Felelősség szerződésen kívül okozott kárért) XXVII. CÍM (A felelősség egyes esetei) LXXII. Fejezet (A termékfelelősség) 6:550–6:559. §.

² A hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelv – 1985.8.7. – L 210/29

³ Lábady Tamás: A termékfelelősség intézménye az új polgári törvénykönyvbe integrálva. In: Raffai Katalin – Ádány Tamás Vince – Szabó Sarolta (szerk.): *Placet experiri: ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2004. 182.

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0495>

ges jogalanyoknak más felelősségi alakzatot kell találniuk a jogrendszerben, ugyanis a 85/374/EGK tanácsi irányelv revízióját szolgáló, az Európai Unióban angol nyelven csak PLD⁵ javaslatnak (a továbbiakban: irányelvjavaslat) becézett irányelvjavaslat sem terjeszti ki a személyi hatályát a jogi személyekre. Fontos e körben rögtön megállapítani, hogy az uniós irányelvjavaslat személyi hatálya azonban a fogyasztókon kívül a természetes személyekre⁶ is kiterjed. Megjegyzendő, hogy a termékfelelősség jogintézményének fogyasztóvédelmi szemlélete vitán felül áll. E körben utalhatunk Lábady Tamás azon megállapítására, amely szerint a termékfelelősség társadalmi igazságosságot szolgáló funkcióval bír, mivel a fogyasztásra (szükségletkielégítésre) orientálódott társadalom megkövetel egy olyan jogi védelmi rendszert, amely a veszélyes, károkot okozó (ha tetszik hibás) termékek ellen jogi oltalmat biztosít.⁷

Jelen tanulmány – a személyi hatály boncolgatásán túl – arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa, melyek a főbb változások a 85/374/EGK tanácsi irányelv szabályaihoz képest a változó európai uniós jogalkotásban. Mindez azért is kiemelten fontos, mivel az Európai Bizottság által közzétett irányelvjavaslatot néhány éven belül át kell ültetnie a tagállamoknak, illetve az irányelvjavaslat a maximumharmonizáció⁸ jegyében született meg. Megjegyzem, hogy átfogóan és részletekbe menően mutattam be korábbi tanulmányomban⁹ a konkrét változásokat a 85/374/EGK tanácsi irányelv szabályaihoz képest az új uniós normajavaslatban, ezért jelen tanulmányban csak a főbb irányokat vázolom fel tematikus jelleggel, dogmatikai háttérrel keresve. Ezen érintett témák közé tartozik a kár fogalmának a megváltozása, a lelki eredetű betegségek kategóriájának a megjelenése, az igényérvényesítési határidő módosulása, valamint a legújabb termék kategóriák, vagyis a szoftverek, frissítések és fejlesztések rövid jogi vizsgálata. Bemutatok továbbá néhány olyan érdemi változást az irányelvjavaslat kezdeti állapotához¹⁰ képest, ami az uniós társjogalkotó, az Európai Parlament javaslatára került a normaszövegbe.¹¹

A tanulmány nem titkolt célja továbbá az sem, hogy a vizsgált jogi kategóriák elemzésével segítse a jövőbeli jogalkotást és a jogalkalmazást.

⁵ Product Liability Directive.

⁶ Javaslat – az Európai Parlament és a Tanács irányelve a hibás termékekért való felelősségről. COM(2022) 495 final. Brüsszel, 2022.9.28. (a továbbiakban: irányelvjavaslat) 5. cikk (1) bekezdés.

⁷ Lábady Tamás: *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből: üzemi balesetek, közlekedésjog, termékfelelősség, szerződési kockázatok, környezeti károk és ezek biztosítása*. Pécs, Pécsi Szikra Ny, 1990. IV., 102.

⁸ Irányelvjavaslat 3. cikk.

⁹ Bartl Bálint: A hibás termékekért való felelősség új irányai. *Fontes Iuris*, 2024/2–4. 24–31. <https://doi.org/10.51784/FI.2023.2-4.4>

¹⁰ Az irányelvjavaslat 2022-ben került benyújtásra.

¹¹ Ld. Stefano De Luca: New Product Liability Directive In “A Europe Fit for the Digital Age”. 15 December 2024. <https://tinyurl.com/fysesnd4>

2. A kár fogalmának változása

A termékfelelősség szabályozása kapcsán kiemelendő, hogy az már korábban „fella-
zította a jogellenesség, az okozatosság és a kárfogalom szilárd terminológiai appará-
tusát”.¹² Nem tesz másként az új javaslat sem. Az egyik legfontosabb újdonsága, hogy
a hatályos szabályok szerinti, úgynevezett 500 eurós értékhatárt eltörli az uniós jog-
alkotó. A Ptk. alapján ugyanis termékkárról abban az esetben beszélhetünk, ha a kár
mértéke annak bekövetkeztekor meghalad egy meghatározott összeget.¹³ Kiemelendő,
hogy az 500 eurós összeghatár eltörlése feloldja az értékhatár kapcsán régóta fennálló
szakirodalmi vitákat¹⁴ is, amelyek az 500 eurót meghaladó károk esetében a kár mérté-
kének számításával összefüggésben jöttek létre.

Havasi Péter álláspontja szerint például:

„Ha a kár mértéke az ötszáz eurót meghaladja, akkor természetesen nem-
csak az a fölötti rész tekintetében érvényesül a termékfelelősség, hanem a dol-
gokban okozott minden kárra, ha azonban e mérték alatt van a kár összege,
akkor az az általános szabályok szerint megtérítendő.”¹⁵

Megjegyzendő, hogy a hatályos Ptk. ezen a ponton áttöri a teljes kártérítés elvét.¹⁶
Az új uniós szabályok értelmében az ötszáz euró értékhatár eltörlésével az a látszat áll
fenn, hogy a dologi károk esetén is teljes kártérítési felelősség keletkezik. Ez a meg-
közelítés azonban téves, mivel a tapadó kárra, vagyis a hibás termék károsodására,
illetve – Fuglinszky által rámutatva – a dologi következménykárokra (például azon
károkra, amelyet a károsult más dolog sérülése, megsemmisülése miatt egyéb vagyó-
nában szenved el, beleértve az elmaradt hasznot is)¹⁷ a termékfelelősség tényállása a
jövőben sem vonatkozik majd,¹⁸ csupán a hibás termék által más dologban okozott
„következménykárokra”.¹⁹

A kifejtettekhez kapcsolódik a termékfelelősséget és az általános deliktuális kár-
alakzatot elhatároló azon megállapítás, amely szerint:

„termékfelelősségen alapuló kárigényként egyébként elmaradt vagyoni előny,
továbbá a vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöbölé-
séhez szükséges költségek nem érvényesíthetőek. Ilyen kár megtérítése a

¹² Lábady (2004) i. m. 183.

¹³ Termékkár: a hibás termék által más dolgokban okozott, a kár bekövetkeztekor ötszáz eurónak a Ma-
gyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyama szerinti forintösszegénél nagyobb összegű kár [...]. [Ptk.
6:552. § b) pont]

¹⁴ Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 644–645.

¹⁵ Havasi Péter: A felelősség egyes esetei. In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*. VI/VI.
Budapest, HVG-ORAC, 2013. 493.

¹⁶ Vö. Ptk. 6:522. § (1) bekezdés.

¹⁷ Fuglinszky i. m. 639.

¹⁸ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont i. pont.

¹⁹ Vö. BH2005. 354.

gyártótól, importálótól is csak a Ptk. szerződésen kívüli, felróhatóságon alapuló kártérítési szabályai szerint követelhető”.²⁰

E ponton indokolt megjegyezni, hogy a károsultat mindez azonban nem zárja el az egyéb jogcímen, például termékszavatosság²¹ útján való igényérvényesítésnek a lehetőségétől. E szabályozás összhangban áll a magyar bírói gyakorlattal is.²²

Abban a jogesetben például, amelyben az autós takaróponyvából kioldódó anyag eső hatására a gépjárműben kárt okozott, a Fővárosi Ítéltábla az alábbi megállapítást tette:

„A Ptk. 6:157. § (1) bekezdésében meghatározott hibás teljesítéshez kapcsolódnak az egyes jogkövetkezmények, így a kellékszavatosság, a jótállás és kártérítés is. A Ptk. 6:168. §-a szerinti termékszavatossági igény a törvény rendelkezése értelmében nem a felperessel, hanem a termék gyártójával szemben érvényesíthető. A fogyasztó nincs elzárva attól sem, hogy kárigényét a Ptk. XXVII. Cím LXXVII. Fejezetébe foglalt termékfelelősségi szabályok alapján érvényesítse szintén a termék gyártójával szemben. A fogyasztót azonban választás joga illeti meg abban a kérdésben, hogy hibás teljesítés esetén igényét a vele szerződéses jogviszonyban álló vállalkozással vagy közvetlenül a hibás termék gyártójával szemben érvényesíti; tehát a fogyasztó nem kötelezhető arra, hogy igényével közvetlenül a gyártóhoz forduljon”.²³

Visszatérve az értékhatár eltörlésének gondolatköréhez, érdekességgként rögzítendő, hogy a termékfelelősség tényállásában a termékkárt a 1993. évi X. törvény hatálybalépésének napján csupán 10 ezer forintban rögzítette a jogalkotó.²⁴ A módosításra hazánk uniós csatlakozásáig ‘kellett’ várni, ugyanis a 85/374/EGK tanácsi irányelv – mint uniós másodlagos jogforrás – maximumharmonizációs irányelv, amelyet az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EU bíróság) több döntésében²⁵ is megállapított, és amely tény ‘megkötötte’ nemzeti kodifikátorunk kezét. Indokolt rámutatni ezek alapján, hogy a nemzeti jogalkotó vélhetően már 2004 előtt előre látta, hogy az értékhatár csupán nehezíti az igényérvényesítést, ezért egy jelentéktelen, nagyjából 40 eurós értékben határozta meg az igényérvényesítés összeghatárát.

A 1993. évi X. törvény általános indokolása ki is tér ezen eltérésre, amikor rögzíti:

„A javaslat a 85/374/EGK tanácsi irányelv rendelkezéseitől lényegében csak annyiban tér el, amennyiben nem 500 ECU-nek (kb. 50 ezer forintnak) meg-

²⁰ Hajnal Zsolt: A hibás termékért való felelősség rendszere és szabályai Európában. *Debreceni Jogi Műhely*, 2018/1–2. <https://doi.org/10.24169/DJM/2018/1-2/3>

²¹ Ptk. 6:168-170. §; vö. 1/2012. (VI. 21.) PK véleménye.

²² Vö. BH 2018. 48.; BH 2005. 354.

²³ Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.019/2017/7.

²⁴ 1993. évi X. törvény 1. § (4) bekezdés b) pont.

²⁵ Vö. C-52/02. sz. ügy; C-154/02. sz. ügy.; C-183/02. sz. ügy.

felelő károsulti önrészesedést ír elő a dologi károkban, hanem csupán 10 ezer forintot, tekintettel a hazai ár és jövedelmi viszonyokra.”

Bár a jogalkotó az ár- és jövedelmi viszonyokat jelölte meg indokként, – álláspontom szerint – mégis a dologi károk igényérvényesítésének a könnyítését láthatjuk közgazdasági érvek köntöskében. Lábady hívja fel rá továbbá a figyelmet, hogy ezen szabály uniós csatlakozásunk utáni további fenntartása súlyos derogációt jelentett volna.²⁶

Szükséges továbbá a Ptk. szerint az értékhatáron felül a termékkár létrejöttéhez, hogy a károsodott dolog szokásos rendeltetése szerint magánhasználat vagy magánfogyasztás tárgya legyen, és azt a károsult is rendszerint ilyen célra használja/használta.²⁷ E körben Fuglinszky Ádám mutat rá arra, hogy a magánhasználat vagy magánfogyasztás kitételének személyi károk esetében nincs semmilyen relevanciája. Vagyis a személyi károk esetében

„Az ipari, kereskedelmi, üzleti célból beszerzett termék hibája által okozott személyi sérülésből eredő károk is termékkárnak minősülnek mindennemű megszorítás és korlátozás nélkül.”²⁸

Mindez ugyan következik a Ptk. 6:552. § a) és b) pontjaiból és a norma logikai elrendezéséből is, de úgy vélem, érdemes e megállapítást *expressis verbis* is rögzíteni.

A magánhasználat vagy magánfogyasztás lényegi tényállási elemén nem változott az uniós jogalkotó sem, vagyis az (hívjuk ezen a ponton ipari fogyasztásnak) ipari fogyasztás (például egy ‘céges laptop’) tárgyai nem esnek a dologi károk szabályozási tárgykörébe.²⁹ Kiemelendő, hogy az irányelvjavaslat fordítása ‘szakmai célokra használt javaknak’ hívja ezen dolgok körét. Fontosabb megállapítást jelent az a tény, hogy szintén nem áll be kártérítési kötelezettség a kizárólag szakmai célokra használt adatok elvesztése vagy romlása esetében.³⁰ Megállapíthatjuk, hogy ezen szabályok kapcsán valamelyest zár a rendszer és az uniós jogalkotó igyekezett összhangot teremteni normái között, ugyanis – ahogy kifejtettem – jogi személy nem lehet károsult, és a kizárólag szakmai célokra használt adatok túlnyomó részt (de nem kizárólagosan) jogi személy károsultaknál jelenthetnek meg.

Fontos továbbá azt is hangsúlyozni, hogy a hatályos 85/374/EGK tanácsi irányelv uniós szabályaiban a károsodott dolog magánjellegének objektív és szubjektív ismérve jelenik meg.³¹ Ezt a Ptk. a 85/374/EGK tanácsi irányelvvel egyezően ültette át a magyar jogrendbe, amely szerint termékkárról – a kifejtettek szerint – akkor beszélhetünk, ha a

²⁶ Lábady (2004) i. m. 189.; vö. a maximumharmonizáció kapcsán tett megállapításokkal.

²⁷ Ptk. 6:552. § b) pont.

²⁸ Fuglinszky i. m. 637.

²⁹ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont iii. pont.

³⁰ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont c) alpont.

³¹ 85/374/EGK tanácsi irányelv 9. cikk b) pont i) és ii) alpontok.

károsodott dolog szokásos rendeltetése szerint magánhasználat vagy magánfogyasztás tárgya, és azt a károsult is rendszerint ilyen célra használta.³²

Vagyis a Ptk.-ban is – maximumharmonizáció okán – megjelenik az objektív (magánhasználat, magánfogyasztás tárgya) és szubjektív (magánhasználatra, magánfogyasztásra rendelt használat) elemi kivétel a dologi károk körében.

Ezzel szemben az irányelvjavaslat egészen pontosan úgy fogalmaz, hogy „kár” fogalmába az alábbiakból fakadó anyagi veszteség tartozik:

„[...]”

az alábbiak kivételével bármilyen javak károsodása vagy megsemmisülése:

- i. maga a hibás termék;
- ii. az adott termék hibás alkotóeleme által károsított termék;
- iii. kizárólag szakmai célokra használt javak;³³

Megállapíthatjuk a kifejtettek alapján, hogy az új uniós szabályok értelmében a kizárólag szakmai célokra használt javak jelentenek majd kivételt a dologi károk közül. Így a szubjektív és objektív elem szűkítő szabályozása helyett az uniós jogalkotó csupán azt határozta meg, hogy minden, nem kizárólag szakmai célokra használt jószág a dologi kárba tartozik.³⁴ Megállapíthatjuk a kifejtettek alapján, hogy a termékfelelősség tényállásában a termékkár kapcsán a dologi kár fogalma jelentős revízió előtt áll mind uniós, mind hazai jogalkotói szempontból.

3. Lelki eredetű betegségek

Az élet, a testi épség és az egészség kiemelt védelmet nyer hazánkban, különösen védi ezen fő alapjogokat Magyarország Alaptörvénye.³⁵ A polgári jog is védelmet biztosít az említett alapvető jogoknak, személyiségi jogvédelmi rendszerén keresztül. A Ptk. nagykommentárja rámutat, hogy „A testi épséghez és az egészséghez fűződő személyiségi jog az ember számára biztosítja fizikai integritásának és szervezete működésének harmadik személyek általi háborítatlanságát.”³⁶

A lélek és annak integritása bonyolult rendszert alkot, így külön tudományágak (például pszichológia, kineziológia vagy más szakterületek) segítenek gyógyítani a megbomlott lélek egyensúlyát. A lelki eredetű betegségek károsodásai, főleg ha a hibás termékek ezen betegségek okozói, éppúgy *reparációt* igényelnek a jog szférájában, mint a testi sérülések, megbetegedések.

³² Ptk. 6:552. §.

³³ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont.

³⁴ Az irányelvjavaslat maximumharmonizációja okán ettől a nemzeti jogalkotó sem térhet majd el.

³⁵ Alaptörvény Szabadság és Felelősség II. cikk.

³⁶ Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. Törvényhez.* Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 148.; Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 1. k. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 128.

A 85/374/EGK tanácsi irányelv, valamint az 1993. évi X. törvény nem tért ki külön a lelki eredetű betegségek termékfelelősség körében történő szabályozására, utóbbi indoklása rá is mutat: „A javaslat csak a halál, testi sérülés vagy egészségkárosodás folytán bekövetkezett vagyoni és nem vagyoni károk esetében ad lehetőséget a Ptk. szerinti teljes kártérítést.”³⁷

Az uniós jogalkotó ezen személyi károsodások kategóriáit bővíti és szélesíti ki a lelki eredetű, lappangó betegségek fogalmával.³⁸

Az irányelvjavaslat (17) preambulumbekzdésében is megjelenik a lelki egészséggel összefüggő szabályozási cél, amely értelmében: „A jogbiztonság érdekében egyértelművé kell tenni, hogy a személyi sérülés magában foglalja a lelki egészség orvosilag elismert károsodását is.”

Indokolt rámutatni, hogy a mentális egészség védelme egy előzetes döntéshozatali ügy³⁹ kapcsán került az EU bíróság látókörébe, amely szerint a pszichés sérülés a testi sérüléssel azonos kártérítési jogosultságot alapoz meg, ha a sérelmet szenvedett fél (vagyis a károsult) bizonyítja a lelki épségének olyan súlyos vagy intenzív sérelmét, amely az általános egészségi állapotát befolyásolja, és amely orvosi kezelés nélkül nem enyhül.⁴⁰ Korábbi tanulmányomban már kifejtettem,⁴¹ de ezen a ponton ismét megjegyzem, hogy az irányelvjavaslatban szabályozni szándékozott kárnak szintén orvosilag igazolhatónak kell lennie, vagyis legalább orvosi végzettséggel rendelkező személynek kell azt megállapítania.⁴² Így a depresszió enyhébb foka, a szomorúság vagy más lelki tényezők vélhetően nem alapoznak majd meg kártérítési igényt. A német kommentár-irodalom azonban egyértelműsíti, hogy vizsgálat tárgyát képezheti a hibás termék által okozott, tipikusan a közeli és egyéb hozzátartozók által elszenvedett sokkhatás esetén érvényesíthető kártérítési igény is.⁴³ A magyar szabályozás a nem vagyoni sérelem reparálására a sérelemdíj⁴⁴ jogintézményét vezette be. A Fővárosi Ítéltábla, habár nem a deliktuális felelősség körében, hanem szerződéses jogviszonyban, de mégis egyértelművé tette, hogy a szerződésszegésből fakadó bosszúság, aggodalmaskodás nem alapoz meg sérelemdíjat.⁴⁵

Bár szintén sérelemdíj kapcsán, de a Pécsi Ítéltábla mutat rá döntésében arra, hogy

³⁷ 1993. évi X. törvény indoklása.

³⁸ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont a) alpont.

³⁹ C-111/21. sz. ügy.

⁴⁰ C-111/21. sz. ügy.

⁴¹ Bartl i. m. 27.

⁴² Vö. a 7. alcímben rögzített irányelvjavaslati újdonságokkal.

⁴³ Ulrich Foerste – Friedrich Graf von Westphalen: *Produkthaftungshandbuch*. 3., überarb. Aufl. München, Verlag C. H. Beck, 2012. 803–804.

⁴⁴ Ptk. 2:52. §.

⁴⁵ Bíró György – Cseh Attila – Farkas Attila László – Fuglinszky Ádám – Kisfaludi András – Molnár Ambrus – Petrik Béla – Pomeisl András – Vékás Lajos – Wellmann György: *Polgári jog V/VI. Kötelmi jog*. Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, ORAC, 2021. 348.; Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.620/2018/6/II.

„a felperes testi épsége, egészsége az alperes által üzemeltetett csúszdán elszenvedett balesetben sérült, köztudomású tényként külön bizonyításra nem szorul az, hogy az ilyen sérülés az azt elszenvedő személy életvitelét fizikálisan, pszichésen, családi kapcsolataiban, munkájában, szabadidős tevékenységében és társadalmi életében hátrányosan befolyásolják”.⁴⁶

Bár a hivatkozott esetben a kártérítési szabályok alkalmazási lehetőségei az említett csúszdával összefüggésben a veszélyes üzemi felelősség kapcsán merültek fel, továbbá a pszichés élet hátrányos befolyásolását a sérelemdíj tekintetében állapította meg a bíróság, mégis ezen döntés indoklása is előrevetíti, hogy hamarosan a termékfelelősség jogintézménye körében is vizsgáltnia kell majd a pszichés sérüléseket az uniós tagállam jogalkalmazóinak.

Korábbi tanulmányomban szintén megállapítottam, hogy az úgynevezett ‘*non-cumul*’ szabály⁴⁷ nem élvez elsőbbséget a termékfelelősség deliktuális viszonyrendszerében.⁴⁸ A termékfelelősség tényállása ugyanis deliktuális kártérítési alakzatként a kifejtettek szerint a szerződéses viszonyt (kötelem zárt, kétszemélyes struktúráját) ‘áttöri’,⁴⁹ továbbá a termékfelelősség szabályai a közösségi jog nemzeti jogi implementációját tartalmazzák, amely a maximumharmonizáció jegyében született, s így e szabályokat a ‘*non-cumul*’ szabály nemzeti rendelkezései sem írhatják felül.⁵⁰

A vizsgálat tárgya lehet ugyanakkor, hogy a sérelemdíj tényállási elemeinek fennállása kapcsán hogyan érvényesülnek a párhuzamos igényérvényesítési lehetőségek.⁵¹ A Ptk. egyértelműen fogalmaz, amikor kimondja, hogy aki személyiségi jogainak megsértéséből eredően kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését.⁵² Úgy vélem, a Ptk. utaló szabályába a termékfelelősség tényállása is illeszkedik, így lehetőség nyílik a termékfelelősséggel okozott károk mellett sérelemdíj iránti igényt – mint a személyiségi jogi jogsérelem egyik jogkövetkezménye iránti igényt – is előterjeszteni.

Végezetül szükséges felhívni rá a figyelmet, hogy a német szakirodalom szerint a német törvények értelmében a méhmagzat is védelemben részesül, vagyis a termékfelelősséggel összefüggő károk kapcsán a már megszületett emberrel azonos személynek minősül.⁵³ Mindez összhangban áll a magyar alkotmányos szabályozással is.⁵⁴

⁴⁶ Pécsi Ítéletábrla V.Pf.20.065/2021/6/1. számú határozata.

⁴⁷ Ptk. 6:145. §.

⁴⁸ Vö. Bartl i. m. 27.

⁴⁹ Vékás–Gárdos (2020) i. m. 2542.

⁵⁰ Bíró et al. i. m. 441.

⁵¹ Fuglinszky i. m. 597.

⁵² Ptk. 2:53. §.

⁵³ Foerste–Westphalen i. m. 803.

⁵⁴ Alaptörvény Szabadság és Felelősség II. cikk.

4. Igényérvényesítési határidő

A határidők újraszabályozásának háttérében az a megfontolás áll, hogy a jelenlegi objektív, 10 éves jogvesztő határidő⁵⁵ bizonyos esetekben, különösen a betegség lappangó jellege okán nem nyújt elegendő időt az igényérvényesítés lehetőségének a felismerésére. Jellemzően ebbe az esetkörbe tartozik, amikor az azbeszt szigetelő anyagok okoznak megbetegedést, mivel az azbeszt szálcák⁵⁶ az azbeszt-behatás után 15-20 év elteltével még mindig jelen vannak a tüdőben,⁵⁷ de a tünetek sokszor lappanganak. Az uniós jogalkotó is belátta, hogy gyakorlatilag ebben az esetben ellehetetlenül a károsult, nincs semmilyen eszköz a kezében, hogy a kártérítési igényének érvényt szerezzen.⁵⁸ Tanulmányomban hivatkozok rá a továbbiakban is, hogy a tárgyalások során az irányelvjavaslat szerinti 15 éves jogvesztő határidőt⁵⁹ 25 évre növelte meg az uniós jogalkotó.⁶⁰ A 25 éves, kizárólag lappangó betegségek kapcsán alkalmazandó jogvesztő határidő vélhetően alkalmas időtartam lesz a hivatkozott azbeszttel és más, ténylegesen a megbetegedésre okot adó behatásnál később jelentkező tünetek jogi szempontból történő orvoslására.

Megjegyzem továbbá, hogy a német termékfelelősségről szóló törvény szerint, ha a kártérítésre kötelezett és a kártérítésre jogosult fél között tárgyalások vannak folyamatban, az elévülési idő (vagyis termékfelelősség kapcsán a 3 éves határidő) szünetel (magyar terminológia szerint nyugszik) a tárgyalások folytatásának a károkozó fél általi megtagadásáig.⁶¹ A német jogszabály megjegyzi továbbá, hogy minden egyéb kérdés tekintetében a német polgári törvénykönyv elévülésre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.⁶² Az eltérés kapcsán kiemelendő, hogy arra a 85/374/EGK tanácsi irányelv ad lehetőséget.⁶³ A rendelkezés megjelenik az irányelvjavaslatban is, amely szerint „Ez az irányelv nem érinti az első albekezdésben említett elévülési idő felfüggesztésére vagy megszakítására vonatkozó tagállami jogszabályokat”.⁶⁴ A német szakirodalomból

⁵⁵ Ptk. 6:558. § (3) bekezdés.

⁵⁶ Lábady (1990) i. m. 106. E körben Lábady hívja fel rá a figyelmet, hogy az azbeszttel kapcsolatos ügyekben nem a termék hibája, hanem az úgynevezett „*unreasonably dangerous*” volta generál(t) „peres ügyet”.

⁵⁷ Schiffer Zsolt: Amikor egy megvásárolt termék megbetegít. *Origo*, 2021. június 21.
<https://tinyurl.com/bu6u3nap>

⁵⁸ Vö. Lábady (2004) i. m. 188.

⁵⁹ Irányelvjavaslat 14. cikk (3) bekezdés.

⁶⁰ De Luca i. m.

⁶¹ Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkte (Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG) ProdHaftG Ausfertigungsdatum: 15.12.1989 (a továbbiakban: Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG) 12. § (2) bekezdés.

⁶² Produkthaftungsgesetz 12. § (2) bekezdés; Foerste–Westphalen i. m. 949.; Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 195. §; 199. §.

⁶³ 85/374/EGK tanácsi irányelv 10. cikk (2) bekezdés.

⁶⁴ Irányelvjavaslat 14. cikk (1) bekezdés.

megtudhatjuk azt is,⁶⁵ hogy a nyugvásnak nincs végleges határideje, azt csupán a német termékfelelősségi jogszabályban is megjelenő 10 éves jogvesztő időpont⁶⁶ határolja be.

E körben kiemelném, hogy akár a magyar szabályokban is megjelenhet egy, az elévülés nyugvását kiegészítő szabály a termékfelelősség körében. De kérdésként merülhet fel az is, hogy az elévülés nyugvásának szabályai⁶⁷ alkalmazhatóak-e akkor, ha a német megtagadási okhoz hasonló elem jelentkezik egy hazai tényállásban.

5. Szoftver, frissítés, fejlesztés

Frank Máté hívja fel rá a figyelmet, hogy gyökeresen átalakult az a technológiai környezet, amely a 85/374/EGK tanácsi irányelv tárgyi hatálya alá tartozik, így a megújulás szükségessége vitathatatlan.⁶⁸ Az irányelvjavaslatban a termék fogalmát bővítő szabályozási metódussal találkozunk⁶⁹ amely *expressis verbis* terméknek tekinti a szoftvereket, azok fejlesztéseivel és frissítéseivel együtt. A szoftver azonban egyértelműen a termék kategóriájába tartozik a hatályos szabályok szerint is. E ponton utalok korábbi tanulmányom megállapítására, amely szerint a szolgáltatás nem minősül terméknek a 85/374/EGK tanácsi irányelv és a Ptk. alapján, de az Európai Bizottság a számítógéppalkatrészeket egyértelműen terméknek tekinti, a számítógépes programokat pedig kiterjesztő értelmezés által, informatikai javakként vonta be a termék fogalmi kategóriájába.⁷⁰ A német kommentárirodalom és joggyakorlat különbséget tesz

1. a kereskedelmi forgalomban, tömegtermeléssel létrehozott, adathordozón értékesített szoftver,
2. az egyedileg készített, gyártott szoftver, és
3. az online elérhető szoftver között.⁷¹

Az elsőként hivatkozott szoftverfajta egyértelműen a termék kategóriájába tartozónak tekinti,⁷² a második kategória kapcsán kétségekkel helyezkedik arra az álláspontra,

⁶⁵ Foerste–Westphalen i. m. 948.

⁶⁶ Produkthaftungsgesetz 13. §.

⁶⁷ Ptk. 6:24. §.

⁶⁸ Frank Máté: A vélelmezett termékhiba, avagy az európai termékfelelősségi reform új irányai. In: Keserű Barna Arnold – Szoboszlai-Kiss Katalin (szerk.): *Salus vocalis. Csegöldi indulás – győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2023. 139. Online: <https://tinyurl.com/28nv8ewe>

⁶⁹ Vö. Frank i. m. 140.

⁷⁰ Bartal Géza – Darázs Lénárd – Farkas Attila László – Gáspár Mónika – Harmathy Attila – Havasi Péter – Kiss Mária – Kocsis Ottília – Kovács László – Körös András – Miczán Péter – Murányi Katalin – Osztovits András – Petrik Béla – Pomeisl András – Salamonné Piltz Judit – Simonné Gombos Katalin – Szeibert Orsolya – Szentiványi Iván – Takáts Péter – Wellmann György: *Polgári jog VI/VI. – Kötelmi jog*. Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész. Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 839.

⁷¹ Foerste–Westphalen i. m. 855–857.

⁷² Uo. 855–856.

hogyan az a termék kategóriáját bővítené,⁷³ az utolsó kategória kapcsán pedig megjegyzi, hogy az online szoftverek – adathordozó híján – az elektromos áramhoz, villamos energiához,⁷⁴ gázhoz és más, dolgok módjára hasznosítható természeti erőforrásokhoz hasonlítanak,⁷⁵ azonban a szolgáltatási jelleg elvesztéséhez valamely materiális megjelenés (például tartós adathordozó) megléte is szükséges, mivel annak hiányában az online szoftver a szolgáltatáshoz áll közelebb.⁷⁶ Megjegyzendő, hogy az irányelvjavaslat a szoftvert – típustól függetlenül – a termék kategóriájába kívánja bevonni, így a német distinkció is veszíthet létjogosultságából, mivel a dolog fogalma bővül a szoftverével.

4. Fejlesztési kockázat

A hatályos szabályozás rögzíti a termékfelelősség körében ismert úgynevezett fejlesztési kockázat kizárását is. A Ptk. rendelkezései szerint a gyártó – többek között – akkor is mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a termékben rejlő hiba az általa történő forgalomba hozatala időpontjában a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető.⁷⁷ Ugyanakkor bizonyos termékek esetén a gyártó mindenképpen viseli fejlesztésének a kockázatát, vagyis jogszabályban meghatározott termékek esetén nem mentesülhet a felelősség alól. Hazánk egyetlen ilyen termékek jelölt meg, mégpedig a gyógyszer. A hatályos Ptk. szabályai alapján gyógyszer előírás szerinti alkalmazásával okozott kár esetén a gyártó nem mentesülhet a felelősség alól annak bizonyításával, hogy a termék általa történő forgalomba hozatal időpontjában a hiba a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető.⁷⁸ Az pedig, hogy e kritériumoknak megfelelt-e a termék a forgalomba hozatal időpontjában, objektíven kell megítélni.⁷⁹ E körben a tudomány és technika világszínvonalát kell figyelembe venni, annak adott fejlettségi színvonalát – a kifejtettek szerint – pedig abszolút és objektív.⁸⁰

Megjegyzendő, hogy ez a szabály a 85/374/EGK tanácsi irányelv alapján csupán egy lehetőséget jelent a tagállamoknak, vagyis nem kell kötelezően kizárniuk a fejlesztési kockázatot, azt telepíthetik a gyártóra, ahogy – többek között – Luxemburgban vagy (bár nem a 85/374/EGK tanácsi irányelv hatálya alatt) az USA-ban teszik.⁸¹ Fontos rendelkezése a 85/374/EGK tanácsi irányelvnek, hogy a tagállamok nemcsak fenntartják jogszabályaikban a fejlesztési kockázatot, de időközben is hozhatnak azt szabályozó, részletező rendelkezéseket.⁸²

⁷³ Uo. 856–857.

⁷⁴ Fuglinszky i. m. 610.

⁷⁵ Ptk. 5:14. § (2) bekezdés.

⁷⁶ Foerste–Westphalen i. m. 857.

⁷⁷ Ptk. 6:555. § (1) bekezdés d) pont.

⁷⁸ Ptk. 6:555. § (3) bekezdés.

⁷⁹ Vö. Lábady (1990) i. m. 107.

⁸⁰ Vö. Lábady (2004) i. m. 187.; Lábady Tamás: A termékfelelősség intézménye és a magyar termékfelelősségi törvény. *Jogtudományi Közlöny*, 1994/3. 121.

⁸¹ Surányi Miklós: *A termékfelelősség alapjai és kockázatai*. Budapest, Építészeti Tájékoztatói Központ Kft., 1994. 17.

⁸² 85/374/EGK tanácsi irányelv 15. cikk (1) bekezdés b) pont.

Kiemelendő ugyanakkor, hogy a fejlesztési kockázat kiterjesztésére irányuló új jogszabályok elfogadását egy hosszas egyeztetési és értesítési fázisnak kell megelőznie, ahol kiemelt szerep jut az Európai Bizottságnak, a Tanácsnak, továbbá a többi tagállamot is tájékoztatni kell az ezirányú szándékról.⁸³ Megjegyzendő továbbá, hogy nem is egyből fogadhatnak el ilyen típusú jogszabályokat az érintett tagállamok, hanem minimum 3, 9 vagy 18 hónap elteltével, a véleményezési szereplők döntéseitől függően.⁸⁴

Megjegyzendő az is, hogy az Európai Bizottság által 2022-ben benyújtott irányelvjavaslat tervezete nem szabályozza azt a tagállami jogkört, amelynek értelmében külön fenntarthatnának, továbbá később bevezethetnének olyan jogszabályokat a tagállamok, amelyek mégis megállapítanak fejlesztési kockázatot bizonyos termékek esetén. Az irányelvjavaslat a fejlesztési kockázat körében csupán annyit említ:

„A [...] gazdasági szereplő nem tartozik felelősséggel a hibás termék által okozott kárért, ha bizonyítja az alábbiak bármelyikét: gyártó esetében azt, hogy a termék a forgalomba hozatalának vagy használatbavételének időpontjában, illetve abban az időszakban, amikor a gyártó ellenőrzése alá tartozott, a tudományos és műszaki ismeretek objektív állása nem volt olyan, hogy a hiba felismerhető legyen; [...]”⁸⁵

Kérdésként merülhet fel, hogy célravezető-e kizárni azt a lehetőséget, hogy a fejlesztési kockázattal összefüggésben az átültető tagállamok kivételrendelkezéseket állapítsanak meg, akár az irányelv hatálybalépésekor már meglévő szabályokat, akár a később hozott normákat tekintve. Úgy vélem, ezen kitétel, vagyis a fejlesztési kockázat kizárása alóli kivételi lehetőségek megtartása továbbra is indokolt lehet a tagállamok részére, hiszen gyorsan változó világunk – gondolva akár a COVID-19 járvánnyal kapcsolatos különböző gyógyszerekre, vakcinákra – indokoltá teheti, hogy a gyártó ne mentesüljön minden esetben a tudomány és technika állására történő hivatkozással. Már csak azért sem, mert a gyártó kötelezettsége a termékkövetés,⁸⁶ vagyis az a feladata, hogy a forgalomba helyezett terméket figyelemmel kísérje, arról információt gyűjtson abból a célból, hogy az megfelel-e a forgalomba hozatalt követő, észszerűen támasztható elvárásoknak.⁸⁷ A fejlesztési kockázat kizárásának megakadályozása éppen ezt az utókövetési kötelezettséget ronthatja le, üresítheti ki, gyengítheti, mivel a gyártó a tudomány és technika állására történő hivatkozással ‘könnyedén’ mentesülhet a felelősség alól. Megjegyzendő továbbá, hogy mindez az ellenérdekű felek igényérvényesítését is gyengítheti.⁸⁸ Nem ismerve a jövőt, akár más területeken (például hadiipar, mesterséges intelligencia, körforgásos gazdaság termékei) is létrejöhetnek olyan ter-

⁸³ Vö. 85/374/EGK tanácsi irányelv 15. cikk (2) bekezdés.

⁸⁴ Vö. uo.

⁸⁵ Irányelvjavaslat 10. cikk (1) bekezdés e) pont.

⁸⁶ Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla: *Magyarázat a kártérítési jogról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 154.

⁸⁷ Lábady (1990) i. m. 107.

⁸⁸ Surányi i. m. 17.

mékek, amelyek kapcsán érdemes meghagyni a fejlesztési kockázat mentesülése alóli kivételes szabályozási lehetőséget. Ezen álláspontomat erősíti meg a szakirodalomban megtalálható azon megállapítás is, amely kimondja, hogy a fejlesztési kockázatot azon alanyi körnek kell(ene) viselnie, amelyik profitál a termékből, technológiából.⁸⁹

5. Az irányelvjavaslat újdonságai a benyújtott szöveghez képest

A bemutatott és kiemelt főbb pontok vizsgálata után röviden indokolt rátérni, hogy mely változások kerültek átvezetésre a szövegben az irányelvjavaslat benyújtásához képest. Egy uniós jogi normát számos szervezet, uniós szerv, tagállam véleményez, míg eljut a végső elfogadás fázisába. A PLD normái is megírták ezen fórumokat (pl. az Európai Parlament JURI Bizottságát). Az Európai Parlament – mint társ-jogalkotó – az alábbi módosításokat javasolta a szöveghez:

- a nyersanyagok is tartozzanak a termék fogalmi körébe;
- a lelki egészség orvosilag elismert károsodását ‘bírótság által elrendelt orvosi vizsgálatnak’ szükséges igazolnia;
- a nem szakmai célokra használt adatok megsemmisítése vagy visszafordíthatatlan károsodása kapcsán 1000 eurós küszöbérték kerüljön bevezetése, vagyis a potenciális kár érje el az említett összeget;
- egy termék akkor minősüljön hibásnak, ha nem nyújtja azt a biztonságot, amelyet egy átlagember (a javaslat korábbi terminológiája szerint ‘széles vásárlóközönség’)⁹⁰ joggal elvárhat, figyelembe véve különösen a termékre alkalmazandó biztonsági szabványokat is;
- olyan szabályok kidolgozása szükséges, amelyek lehetővé teszik azon személyek kártalanítását, akiket a hibás termék által okozott kár ért. Erre nemzeti rendszerek (kártalanítási alapok) révén kerülne sor, továbbá olyan esetekben, ahol a gazdasági szereplő felelőssége nem került megállapításra, fizetésképtelen vagy megszűnt.
- A szoftvereket előállító mikro- vagy kisvállalkozások kapcsán pedig mentességi szabály kerülne kialakításra. Az új felelősségmentességi szabály bevezetésére abban az esetben kerülne sor, ha a szoftvergyártó vállalkozás a szoftver forgalomba hozatalának időpontjában mikro- vagy kisvállalkozásnak minősült.⁹¹

Látható, hogy ezen javaslatok a korábban vázolt szempontokat (kár fogalma, szoftverek) is markánsan érintik.

Végezetül a társjogalkotók 2023. december 14-én ideiglenes megállapodásra jutottak, amely megállapodás a következőket tartalmazza:

- a ‘termék’ fogalmának egyértelműen ki kell terjednie a digitális gyártási fájlokra és a szoftverekre. Azon szabad és nyílt forráskódú szoftverek, amelyeket keres-

⁸⁹ Fézer Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 227.

⁹⁰ Vö. irányelvjavaslat 6. cikk (1) bekezdés.

⁹¹ De Luca i. m.

kedelmi tevékenységen kívül fejlesztettek vagy forgalmaztak, nem tartoznak az irányelv hatálya alá.

- Egyértelműen a kár fogalmába tartozik a pszichológiai (lelki) egészség orvosilag elismert károsodása, valamint az adatok megsemmisülése vagy visszafordíthatatlan károsodása.

Megjegyzendő azonban, hogy a kompromisszumos rendelkezésekhez tartozik továbbá a bizonyítási teher enyhítése, amely csupán enyhítést jelent, de az továbbra is a károsult terhe marad.⁹² A bizonyítással összefüggő főbb változásokról korábbi tanulmányom számol be részletesen.⁹³

Érdekesség és újítás továbbá, hogy az objektív jogvesztő határidő 25 évben kerülne meghosszabbításra kivételes esetekben, amikor a vonatkozó tünetek csak lassan jelentkeznek.⁹⁴

Kiemelendő, hogy a Tanács ülésén az állandó képviselők bizottsága, vagy ahogy a magyar terminológiában mozaikszóként ismert, a COREPER megerősítette a 2024. január 24-i megállapodást. Az Európai Parlament pedig hivatalosan is jóváhagyta az új szöveget a 2024. márciusi plenáris ülésén.

6. Összegzés

Jelen tanulmányban a termékfelelősség jogintézményének meghatározott szempontjai kerültek bemutatásra, elemzésre. A tanulmány kitér a kár fogalmának a változására, a lelki eredetű betegségek és a termékfelelősséggel összefüggő igényérvényesítési határidő új lehetséges szabályaira, a szoftverek problematikájára, a fejlesztési kockázat kérdéskörére, valamint a PLD irányelvjavaslat új elemeire a kezdeti, 2022 őszén benyújtott szöveghez képest. Kérdésként merülhet fel, hogy az új szabályokat hogyan kodifikálja majd a nemzeti jogalkotó. Tekintve, hogy az új irányelv átültetésére a kezdeti szöveghez képest hosszabb idő (2 év) áll majd rendelkezésre,⁹⁵ ez a kérdés most még nem tűnik időszerűnek. Úgy vélem azonban, hogy érdemes idővel elgondolkodni a jogtechnikai kialakításon. A legcélravezetőbb az lenne, ha a nemzeti kodifikációs irány továbbra is a Ptk.-ban rögzítené a termékfelelősség szabályait, akár néhány egyszerűbb változtatással módosító jogszabály útján. E ponton jegyzem meg, hogy Lábady Tamás 1990-ben a jogintézmény – ‘jelentőségéhez és erejéhez méltón’ – a Ptk.-ban való elhelyezése mellett érvelt. Kiemelném azonban, hogy Németországban külön törvény szabályozza a termékfelelősséget.⁹⁶ Tekintve pedig, hogy a veszélyes üzemi felelősség ‘rangosabb és klasszikusabb’ tényállás, szükségképpen megelőzi (és vélhetően a jövőben is meg kell előznie) a termékfelelősség szabályait a jogszabály logikai egységein belül, azonban annak kialakítása – hasonlóságára tekintettel – ‘egyből utána’ indokolt

⁹² De Luca i. m.

⁹³ Bartl i. m. 28–29.

⁹⁴ De Luca i. m.

⁹⁵ <https://tinyurl.com/mkdm48mz>

⁹⁶ Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG.

a normában.⁹⁷ Igaznak tűnik továbbá a termékfelelősségi szabályok jövőbeli átültetése kapcsán az az elvi megállapítás is, hogy a maximumharmonizáció okán – az eltérést engedő normahelyektől eltekintve – az új szabályok sem lehetnek mások, mint az uniós szabályok pusztán adaptációi.⁹⁸ Bízunk mégis benne, hogy a leleményes és rutinos kodifikációs munka meghaladja majd – ahogy az 1993. X. törvényben és a Ptk.-ban is megvalósult – az egyszerű szolgai fordítás szintjét.

Szemlélve az új irányelv kapcsán megjelenő uniós ‘harcokat’, érdekütközéseket, újdonságokat, dogmatikai nővumokat, Lábady Tamás termékfelelősség kapcsán bemutatott idézetével zárnam jelen tanulmányt:

„[...] nemcsak a szerződési és deliktuális jog kétezer évvel ezelőtt a latinoknál keletkezett és azóta folyamatosan gazdagodó dogmatikáját döntötte romokba, de betört gazdaságba, a piacra, a nemzetközi kapcsolatokba, sőt a politikába is”.⁹⁹

⁹⁷ Vö. Lábady (1990) i. m. 110–111.; Benke Lúcia: A termékfelelősség intézményének fejlődése és egyes kérdései. In: Krausz Bernadett – Mohay Ágoston – Niklai Patrícia Dominika (szerk.): *Per aspera ad astra. Tanulmányok neves pécsi jogászprofesszorok emlékére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Óriás Nándor Szakkollégium, 2017. 97.

⁹⁸ Lábady (2004) i. m. 184.

⁹⁹ Lábady (1994) i. m. 118.

